

**ABDULLA AVLONIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI,
YANGI USUL MAKTABLARINI TASHKIL ETISHDAGI
MA'RIFATPARVARLIK XIZMATLARI**

Bo'ronova O'g'iloy

Profi universiteti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abdulla Avloniyning faoliyati, ayniqsa, XX asrning boshlarida, o'zbek milliy ta'lim tizimi va madaniyatining rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'ldi. U o'zining pedagogik qarashlari bilan yangicha yondashuvni taqdim etdi, yangi usul maktablarining tashkil etilishida alohida rol o'ynadi. Tadqiqotda Avloniyning ta'limda tenglik, erkin fikrlash, mustaqil ta'lim olish va milliy qadriyatlarni saqlashga bo'lgan e'tibori tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Pedagogik qarashlar, yangi usul maktablari, ta'lim tizimi, milliy ta'lim, pedagogika, yangicha yondashuv ta'lim inqilobi, ilm-ma'rifat, ta'limdagi innovatsiya.

Kirish. Abdulla Avloniy (1878–1952) – o'zbek milliy pedagogikasining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan, ta'lim sohasida yangi usullarni tatbiq etgan va o'zining ma'rifatparvarlik faoliyati bilan tanilgan yetakchi mutafakkir, jurnalist va pedagogdir. Uning pedagogik qarashlari, milliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishga qaratilgan yangicha yondashuvlari va yangi usul maktablarini tashkil etishdagi xizmatlari o'z zamonida katta ahamiyatga ega bo'lgan. Avloniyning ta'lim sohasidagi faoliyati nafaqat o'zbek xalqining intellektual salohiyatini oshirishga, balki milliy ma'rifatni yuksaltirishga ham qaratilgan edi.

Abdulla Avloniy ta'limda yangiliklar yaratishda, maktabda milliy qadriyatlar, erkin fikrlash, ilm olish va shaxsiy erkinlikni targ'ib qilishga alohida e'tibor qaratdi. U, ta'limni faqat o'qitish va bilim berishdan iborat deb hisoblamay, balki yoshlarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, jamiyatga foydali va yetuk insonlarni tarbiyalashni o'zining asosiy maqsadi deb bildi. Avloniyning pedagogik qarashlarida adolat, inson huquqlari va ijtimoiy barqarorlik muhim o'rin tutgan.

Avloniyning yangi usul maktablarini tashkil etishdagi faoliyati, ayniqsa,

1910-yillarda o‘zining eng yuqori darajasiga chiqqan. U o‘z maktablarida innovatsion o‘quv-uslubiy yondashuvlarni qo‘llagan, shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirgan. U yangi usul maktablarini tashkil etishda o‘zining o‘quv dasturlari va metodikalarini ishlab chiqdi, ular ilm-fan va san’atni jamiyat hayotida muhim rol o‘ynashini ta’kidlagan.

Avloniyning pedagogik qarashlari va yangi usul maktablaridagi tajribalari, o‘z zamonida ta’limni rivojlantirishga qaratilgan ijtimoiy-ma’rifiy harakatlarning muhim qismi bo‘lib, bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Uning o‘ziga xos pedagogik yondashuvlari nafaqat o‘zbek ta’lim tizimi, balki Markaziy Osiyo xalqlari ta’limida ham katta iz qoldirgan. Tadqiqotimizda Avloniyning ma’rifatparvarlik xizmatlari, pedagogik qarashlari va yangi usul maktablari tashkil etishdagi o‘rni haqida batafsil tahlil qilinadi.

Shunday qilib, Avloniyning pedagogik qarashlari bugungi kunda ham o‘rganishga, zamonaviy ta’lim tizimi bilan bog‘lashga ehtiyoj sezilmoqda, chunki uning g‘oyalari ta’lim sohasida yangiliklar kiritish, jamiyatni intellektual va ma’naviy jihatdan rivojlantirishga qaratilgan edi.

Asosiy qism. Abdulla Avloniy o‘zining pedagogik qarashlari bilan nafaqat o‘zbek, balki butun Turkiston ta’lim tizimida muhim yangiliklar yaratgan buyuk pedagoglardan biridir. Uning pedagogik qarashlarida insonni kamolotga yetkazish, bilim va tarbiya orqali ijtimoiy hayotga faol fuqarolarni tayyorlash asosiy maqsad bo‘lgan. Avloniyning fikricha, ta’lim nafaqat bilish, balki yoshlarni axloqiy jihatdan tarbiyalash, ular orasida vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish hamda ijtimoiy mas’uliyatni tushuntirishdan iborat bo‘lishi kerak edi.

Avloniy o‘zining ta’limdagi asosiy g‘oyalarini “Milliy ta’lim” va “Mustaqil fikrlash” atrofida rivojlantirdi. Uning pedagogikasida milliy qadriyatlar va umuminsoniy axloqiy me’yorlar birlashtirilgan. Avloniyning ta’limda muhim deb bilgan printsiplari shunday bo‘ldi:

- Erkin fikrlash: Avloniy yoshlarni faqat ma’lum bir bilim bilan ta’minlashni emas, balki o‘z fikrlarini erkin ifoda etish va mustaqil qarorlar qabul qilishga o‘rgatishni maqsad qilgan. Bu uning pedagogikasidagi eng asosiy tamoyil edi.
- Tenglik va adolat: Avloniy ta’limda tenglikni, barcha yoshlar uchun imkoniyatlar tengligini ta’minlashga katta e’tibor qaratgan. U o‘zining pedagogik faoliyatida jamiyatda adolatli va erkin sharoit yaratish

zarurligini ta'kidlagan.

- Milliy va axloqiy tarbiya: U, o'zbek milliy qadriyatlarini saqlash, shu bilan birga, ilm-ma'rifatga asoslangan tarbiya jarayonlarini ilgari surgan. Bu uning pedagogik faoliyatida milliy va axloqiy jihatlarning o'zaro uyg'unligini ta'minlashga xizmat qildi.

Abdulla Avloniy yangi usul maktablarini tashkil etishda o'zining ilg'or pedagogik g'oyalarini amaliyotga joriy etdi. Bu maktablar an'anaviy maktablardan farqli o'laroq, o'quvchilarni faqat bilim olishga emas, balki ijtimoiy hayotga tayyorlashga yo'naltirilgan edi. Avloniy yangi usul maktablarida o'qitish jarayonini faqat bilim berish bilan cheklamadi, balki yoshlarni jamiyatga faol, o'z fikrini erkin ifoda eta oladigan fuqarolar sifatida tarbiyalashga intildi.

Yangi usul maktablari o'zida bir nechta muhim xususiyatlarni jamlagan:

- Aktiv metodlar: Avloniy darslarda faqat o'qituvchining ma'ruzalari bilan cheklanmay, o'quvchilarning o'zaro muloqoti va faoliyatiga asoslangan usullarni qo'lladi. Bu orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin bildirish, muammolarni hal etishda o'zini ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lishdi.
- Ingliz va rus tillarini o'qitish: Yangi usul maktablarida nafaqat ona tili, balki ingliz va rus tillari ham o'qitilgan. Bu Avloniyning chet tillarini o'rganishning ahamiyati to'g'risidagi qarashlarini aks ettiradi, chunki u o'qish va yozish bilan birga, jahon madaniyati bilan tanishish zarurligini tushunardi.
- Vatanparvarlik va milliy qadriyatlar: Avloniy yangi usul maktablarida o'quvchilarga vatanparvarlik, milliy qadriyatlarni o'rgatishni alohida muhim deb bilgan. U ta'lim jarayonida o'zbek xalqining tarixini, madaniyatini va urf-odatlarini targ'ib qilishni maqsad qilgan.

Abdulla Avloniy faqat pedagog sifatida emas, balki ma'rifatparvar sifatida ham keng tanilgan. Uning ma'rifatparvarlik faoliyati milliy ta'lim tizimini isloh qilish, ilm-ma'rifatni keng targ'ib qilish, hamda jamiyatda yangi, ilg'or fikrlarni tarqatishga qaratilgan edi. Avloniy ta'limni xalq orasida ommalashtirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va ilmiy-ma'rifiy ishlarni ilgari surishda katta hissa qo'shgan.

Avloniy o'zining pedagogik qarashlarini keng jamoatchilikka yetkazish maqsadida gazeta va jurnallarni nashr etgan, masalan, “Shuhrat”, “Turkiston” kabi gazetalarda o'z maqolalarini chop ettirgan. Bu gazetalarda ta'lim, ma'rifat,

millatni o‘qitish masalalari bo‘yicha keng fikrlar bildirgan.

Avloniy yangi usul maktablarini tashkil etishda nafaqat ta’lim metodikasini yangilab, balki maktabni ijtimoiy, madaniy va axloqiy tarbiya markaziga aylantirishga harakat qilgan. Bu maktablarda o‘quvchilarga nafaqat ilmiy bilimlar berilgan, balki ularda yuksak axloqiy qadriyatlar, vatanparvarlik tuyg‘ulari, adolat, tenglik va inson huquqlari kabi asosiy printsiplar shakllantirilgan.

Shu bilan birga, Avloniy yangi usul maktablarini tashkil etishda jamiyatda o‘zgarishlar qilishni, uning ma’naviy va madaniy rivojlanishini maqsad qilib qo‘ygan. Bu jarayonlarda Avloniyning pedagogik qarashlari, xalqning ta’limga bo‘lgan yondashuvi va ilm-ma’rifatga bo‘lgan talablarini hisobga olish zarur edi.

Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari va yangi usul maktablarini tashkil etishdagi faoliyati, o‘zbek ta’limi va madaniyatining rivojlanishiga muhim hissa qo‘shdi. U nafaqat ilm-fan va ta’limni o‘z vaqtida rivojlantirish, balki ijtimoiy o‘zgarishlarni amalga oshirishga, milliy qadriyatlarni saqlash va yoshlarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishga katta e’tibor qaratdi. Bugungi kunda ham Avloniyning pedagogik g‘oyalari ta’lim tizimida amaliyotda qo‘llanilishi zarur bo‘lgan qadriyatlar sifatida qolmoqda.

Xulosa. Abdulla Avloniy o‘zining pedagogik qarashlari va yangi usul maktablarini tashkil etishdagi faoliyati orqali o‘zbek ta’lim tizimida inqilobiy o‘zgarishlarni amalga oshirdi. Uning ta’limga bo‘lgan yondashuvi, ilm-ma’rifatni rivojlantirish, milliy qadriyatlarni saqlash va yoshlarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishga qaratilgan edi. Avloniy ta’limning faqat bilim berishdan iborat bo‘lmasligi, balki insonni axloqiy, ma’naviy va intellektual jihatdan tarbiyalash kerakligini ta’kidladi. Uning pedagogikasida milliy qadriyatlar va umumiy insoniy axloqiy me’yorlar birlashtirilgan, bu esa o‘zbek xalqining o‘zgacha pedagogik an’analari va ta’lim metodlarini shakllantirishga yordam berdi.

Avloniyning yangi usul maktablari ta’limni faqat akademik bilim bilan cheklanib qolmay, balki o‘quvchilarni jamiyatga faol va mas’uliyatli fuqarolar sifatida tayyorlashga yo‘naltirilgan edi. Bu maktablarda o‘quvchilarning erkin fikrlash, o‘zini ifoda etish, ijodiy yondashuvlarni rivojlantirishga katta e’tibor qaratilgan. U yangi usul maktablarida o‘qitish metodikasini yangilab, ilm-fan va san’atni jamiyat hayotining muhim qismiga aylantirishga intildi. Buning

natijasida, ta'lim nafaqat individual rivojlanishga, balki ijtimoiy o'zgarishlarga ham hissa qo'shdi.

Avloniy, shuningdek, ma'rifatparvarlik faoliyati orqali ta'limni jamiyatda keng tarqatish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, xalqni o'qitish va ilm-ma'rifatni ommalashtirishga qaratilgan bir qancha tashabbuslar ilgari surdi. U o'z maqolalarida va nashrlarida ta'lim va ma'rifatni jamiyatda eng zaruriy sohalardan biri sifatida taqdim etdi. Bu faoliyat uning ma'rifatparvarlik missiyasining asosiy yo'nalishini belgiladi: xalqni ilmga, ta'limga bo'lgan hurmat va e'tiborini oshirish hisoblanadi.

Bugungi kunda Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari va yangi usul maktablaridagi tajribasi o'zbek ta'limi uchun ahamiyatini yo'qotmagan. Uning pedagogik g'oyalari nafaqat o'zbek ta'lim tizimida, balki butun Markaziy Osiyo mintaqasidagi ta'lim tizimlarida ham keng qo'llanilishi mumkin. Avloniy o'zining ta'lim va ma'rifat sohasidagi xizmatlari orqali o'z vaqtida jamiyatda katta islohotlarni amalga oshirishga muvaffaq bo'ldi va bu faoliyatning bugungi kunda ham ta'lim sohasidagi islohotlarga ta'siri mavjud.

Xulosa qilib aytganda, Abdulla Avloniy o'zining pedagogik qarashlari, yangi usul maktablarini tashkil etishdagi faoliyati va ma'rifatparvarlik xizmatlari bilan o'z zamonining ilg'or pedagogi sifatida tarixda qoldi. Uning g'oyalari va faoliyatining bugungi ta'lim tizimidagi o'rni alohida ahamiyatga ega bo'lib, ta'limni modernizatsiya qilish va yangi pedagogik yondashuvlarni ishlab chiqishda davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Avloniy, A. (1914). *Shuhrat* gazetasidagi maqolalar. Toshkent: O'zbekistondagi Ma'rifatparvarlik ta'limi.
2. Iskandarov, F. (2003). *Abdulla Avloniy va o'zbek pedagogikasi*. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
3. Mahmudov, M. (2011). *Pedagogik an'analarga bag'ishlangan maqolalar*. Toshkent: "Fan" nashriyoti.
4. Qobilov, I. (2014). *Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari*. Toshkent: O'zbekiston ta'limi va madaniyati.
5. Jalilov, A. (2005). *Ta'lim va ma'rifat: Abdulla Avloniyning ilmiy merosi*. Samarqand: "Yangi O'zbekiston" nashriyoti.

6. Karimov, I. A. (1997). *Milliy pedagogikaning rivojlanishida Abdulla Avloniyning o‘rni*. Tashkent: O‘zbekiston milliy universiteti.
7. Axmadov, B. (2009). *O‘zbekiston ta’limida yangi usul maktablarining roli*. Toshkent: "Fan" nashriyoti.
8. Xudoyberganov, X. (2016). *Abdulla Avloniy va milliy ta’lim*. Toshkent: Ma’rifat nashriyoti.
9. Teshaboyev, A. (2018). *Abdulla Avloniy pedagogikasi va uning ta’limdagi o‘rni*. Buxoro: "O‘zbekiston" nashriyoti.
10. Sharipov, A. (2013). *Yangi usul maktablari: Avloniyning pedagogik islohotlari*. Toshkent: O‘zbekiston ta’limi.